

Васильєва Т. А., д.е.н., Дехтяр Н. А., к.е.н., Дейнека О. В.
к.е.н.

Сумський державний університет
БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ТА
МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сучасному етапі одним із суттєвих критеріїв оцінки соціально-економічного розвитку держави є дослідження стану функціонування галузі культури та мистецтва як складової соціальної сфери, яка покликана забезпечити сприятливу ситуацію та створити відповідні умови для формування людського, інтелектуального капіталу та існування соціальної громади. Варто зазначити, що культура має значний вплив на всі сфери суспільного життя, оскільки представляє собою унікальну складову людської діяльності, яка направлена на забезпечення виробництва, розподілу, збереження, поширення та освоєння культурних та духовних цінностей. Доступність громад та окремих громадян до культурних послуг (надбань і благ) є важливою передумовою соціально-культурного та духовного розвитку суспільства, що впливає на процеси виховання, формування і творчої самореалізації особистості.

Відповідно до Закону України «Про культуру» під культурою слід розуміти сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти [20].

Необхідно відмітити, що в системі реалізації соціально-економічної функції держави сфера культури та мистецтва повинна бути спрямована на створення

сприятливих умов для задоволення системи культурних потреб та цінностей з метою покращення рівня і якості життя громадян та формування всебічно розвиненої особистості.

Сфера культури як складова економіки країни характеризується наступними рисами:

- складна та багатогранна галузь, що характеризується різноманітністю процесів культурної діяльності;

- надає блага, в основному у формі послуг, предметом впливу яких є люди і можливості їх життєдіяльності;

- характер виробленого продукту (благ), має нематеріальну і матеріальну форму;

- значна частина працюючих, при цьому робоча сила як елемент трудового процесу відіграє вирішальну роль, ніж у сфері матеріального виробництва;

- процес виробництва і споживання послуг, в переважній більшості видів культури, співпадають у часі;

- сфера нематеріального виробництва, що опосередковується процесом споживання культурних послуг майже для всіх членів суспільства;

- соціально-культурні послуги мають особливі перевагами та відрізняються яскраво вираженим зовнішнім ефектом.

Варто зазначити, що сфера культури в Україні охоплює різні види та напрями діяльності, до числа яких можна віднести: культурну (художню творчість; книжкову, бібліотечну, музейну справи; культурно-дозвіллеву, розважальну, інформаційну діяльність), а також забезпечувальні види: освітню, просвітню, наукову і господарську діяльність мережі закладів даної сфери (рис. 1) [20].

Ефективне функціонування та розвиток культурної діяльності в Україні напряму залежить від достатності та можливостей акумулювання фінансових ресурсів, обсяг яких

має забезпечувати не лише поточні фінансові потреби, а й сприяти реалізації стратегічних планових завдань.

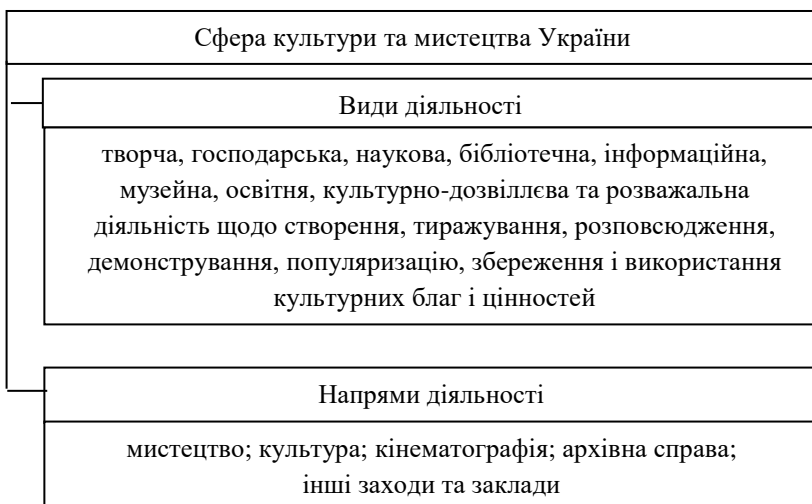

Рисунок 1 – Види та напрями діяльності у сфері культури та мистецтва України

Слід відмітити, що в країнах із розвиненою ринковою економікою побудова відповідної моделі фінансового забезпечення сфери культури та мистецтва залежить від наступних факторів:

- рівня централізації державного управління у культурній сфері;
- видів, способів і механізмів реалізації міжбюджетних відносин;
- визначення стратегічних засад розвитку галузі в цілому з урахуванням пріоритетності підтримки окремих видів культури та мистецтва;
- особливостей державної фінансової підтримки даної сфери;
- системи альтернативних джерел фінансування (спонсорства, меценатства, доброчинності).

Так, в Україні з реалізацією основних засад реформи децентралізації влади відбувається і зміна у підходах до фінансування сфери культури, що пов'язано із делегуванням зі сторони держави значних повноважень органам місцевого самоврядування на утримання та фінансове забезпечення закладів культури та мистецтва. Це, в свою чергу, вимагає розроблення та запровадження більш дієвих та ефективних механізмів фінансування системи забезпечення населення якісними та доступними культурними послугами.

У цілому система фінансування сфери культури та мистецтва в Україні характеризується незадовільним рівнем її фінансового забезпечення. Так, до числа проблем, які впливають на стан фінансування даної сфери слід віднести: низький рівень виділення коштів із державного та місцевого бюджетів; неефективність та непрозорість використання державних фінансових ресурсів; недосконалі та нерозвинені механізми залучення позабюджетних коштів; висока частка витрат на оплату праці працівників сфери культури, при цьому рівень їх заробітної плати в даній сфері є досить низьким; скорочення обсягів та питомої ваги видатків на капітальні потреби; нерівні умови для виходу на ринок культурних послуг та надання таких послуг споживачам для постачальників різних форм власності та форм господарювання в регіональному аспекті; низький попит населення на культурні продукти та цінова недоступність послуг, що надаються закладами культури, для окремих груп споживачів; неузгодженість якості культурних послуг із ціновою політикою.

Фінансування сфери культури та мистецтва в Україні, які і в більшості зарубіжних країнах, здійснюється за підтримки держави за рахунок виділення частини коштів із бюджетів різних рівнів на економічний розвиток закладів даного сектору.

Слід відмітити, що питанню бюджетного

фінансування присвячена значна кількість наукових розробок вітчизняних науковців, зокрема: Башняк О. С. [1], Берлача А. І. [2], Василика О. Д. [6, 7], Воронової Л. К., Кучерявенко М. П., Пришви Н. Ю. та ін. [25], Демянишина В. Г. [8], Карліна М. І. [10], Опаріна В. М. [18], Юрія С. І., Федосова В. М. [26], та ін. Науково-методичні підходи до трактування поняття бюджетне фінансування зазначеними авторами узагальнено в табл.1.

Таблиця 1 – Підходи до визначення категорії бюджетне фінансування

Автор	Характеристика
Як процес надання грошових коштів	
Башняк О. С. [1]	безповоротний та безоплатний відпуск коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій муніципальних органів й забезпечення діяльності бюджетних установ та організацій
Берлач А. І. [2]	врегульоване правовими нормами безоплатне та безповоротне надання грошових коштів з державного та місцевих бюджетів для фінансування загальнодержавних потреб держави та місцевого самоврядування (державне управління), соціально-культурної сфери та підтримки окремих галузей та підприємств народногосподарського комплексу
Воронова Л. К., Кучерявенко М. П., Пришва Н. Ю. та ін. [25]	безповоротний безвідплатний відпуск коштів з Державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування та забезпечення функціонування бюджетних підприємств, установ та організацій
Василик О. Д. [6]	надання юридичним особам із державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротних безоплатних коштів та інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону й інші громадські потреби
Дехтяр Н. А., Дейнека О. В., Люта О.В., Пігуль Н. Г. [24]	надання грошового забезпечення суб'єктам господарювання на видатки, пов'язані із здійсненням державних замовлень, виконанням державних програм і заходів, утриманням державних і комунальних установ чи організацій на безповоротній і безоплатній основі
Костенко Ю. О. [15]	безповоротне та безвідплатне виділення грошових коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету на основі фінансових планів — кошторисів витрат

Продовження таблиці 1

Автор	Характеристика
Монаєнко А. О. [17]	безповоротне безоплатне надання коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування й забезпечення функціонування бюджетних підприємств, установ та організацій
Орлюк О. П. [19]	безповоротне й безоплатне відпускання коштів із державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій муніципальних органів та забезпечення діяльності бюджетних установ і організацій
Романенко О. Р. [22]	процес надання грошових коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом
Юрій С. І., Бескид Й. М. [27]; Юрій С. І., Федосов В. М. [26]	безповоротне, безвідплатне виділення коштів з бюджету
Карлін М. І. [10]	надання грошового забезпечення підприємствам на видатки, пов'язані із здійсненням державних замовлень, виконання державних програм, утримання державних і комунальних установ і організацій
Мочерний С. В. [12]	надане в безповоротному порядку грошове забезпечення, виділення (асигнування) грошових коштів із державного (місцевого) бюджету на витрати, пов'язані з виконанням державних замовлень, державних програм, утримання державних організацій, що здійснюється у формі виділення грошових коштів (бюджетних асигнувань) за певним призначенням для досягнення загальнодержавних цілей або для покриття витрат галузей, підприємств, які перебувають на повному або частковому державному грошовому забезпеченні
Як механізм забезпечення фінансовими ресурсами	
Дем'янишин В. Г. [8]	сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і використанням коштів централізованого грошового фонду держави, які реалізуються шляхом безповоротного і безоплатного надання бюджетних коштів юридичним і фізичним особам на проведення заходів, передбачених бюджетом
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. [13]	форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання коштів, надання інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби

Опарін В. М. [18]	бюджетне фінансування видатків, відбиваючи перерозподіл отриманих державних доходів, відображається у формуванні вторинних, а в окремих випадках, і первинних доходів юридичних і фізичних осіб
-------------------	---

Так, науковці в галузі фінансового права (Башняк О. С., Берлач А. І., Воронова Л. К. та ін., Монаєнко А. О., Орлюк О. П.) наводять дуже схожі трактування категорії бюджетного фінансування і зосереджують свою увагу на тому, що виділення коштів на виконання різноманітних потреб держави та місцевого самоврядування здійснюється виключно за рахунок коштів бюджетів, як державного, так і місцевих, при цьому даний процес відбувається на безповоротній і безоплатній основі. Таким чином вказані науковці дотримуються точки зору, відповідно до якої бюджетне фінансування є однією із основних форм фінансового забезпечення суб'єктів економічної системи. Такий підхід до визначення даної категорії є виправданим в умовах використання механізму кошторисного фінансування загальнодержавних видатків.

Дещо інший підхід мають вчені фінансисти [10, 11, 13, 18, 24], які зазначають, що бюджетне фінансування передбачає процес організації грошового забезпечення або покриття видатків суб'єктів господарювання (в т.ч. і бюджетних установ) за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів або державних цільових фондів. Також, у більшості наведених визначень вказується джерело надходження коштів; зазначаються умови їх надання (безповоротність, безвідплатність); надається мета або ціль використання (на розвиток економіки, окремих сфер та видів діяльності чи забезпеченні господарської діяльності бюджетних установ для забезпечення їх функціонування та виконання покладених на них своїх функцій).

Власне авторське бачення на поняття бюджетного фінансування було представлено в праці

Дем'янишина В. Г. [8], який характеризує його з позиції економічної категорії, вказуючи на те, що даний процес є сукупністю грошових відносин, що реалізуються під час розподілу коштів централізованого фонду держави та їх використання з метою забезпечення виконання заходів, які передбачаються у бюджеті.

Окрім того, окремі провідні автори (Романенко О. Р. [22], Юрій С. І., Федосов В. М. [26], Юрій С. І., Бескид Й. М. [27]) надають тлумачення дефініції «бюджетне фінансування» у дещо спрощеному вигляді, зазначаючи при цьому, що кошти можуть надходити лише з бюджету та надаватися без оплати та повернення. Така позиція, на сьогоднішній день не дає можливості в повному обсязі розкрити сутнісні характеристики даного поняття.

Тому, на основі проведеного детального аналізу, на наш погляд, бюджетне фінансування представляє собою вид фінансового забезпечення, який направлений на виконання функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, за рахунок виділення коштів із бюджетів різних рівнів та фондів цільового призначення для функціонування суб'єктів державного сектору економіки, діяльність яких спрямована на забезпечення їх поточного та стратегічного розвитку.

Необхідно відмітити, що суб'єктами бюджетного фінансування виступають: державні та місцеві органи влади; підприємства, установи та організації державної та комунальної форм власності, фінансування видатків на здійснення їх діяльності, повністю або частково відбувається за рахунок коштів бюджетів різних рівнів (при чому кошти виділяються лише із одного виду бюджету).

У системі бюджетних відносин розрізняють: розпорядників бюджетних коштів (бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення

витрат бюджету) та одержувачів бюджетних коштів (суб'єкти господарювання, громадські та інші організації, які не мають статусу бюджетної установи та уповноважені розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримують для їх здійснення кошти бюджету) [5].

Таким чином, основним змістом бюджетного фінансування є організація процесу фінансових відносин, що виникають між державою з одної сторони, і розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів – з іншої, з приводу покриття витрат на здійснення їх статутної діяльності. Кошти, які держава розподіляє та перерозподіляє з централізованих фондів фінансових ресурсів (бюджетних та позабюджетних) спрямовуються на розширене відтворення діяльності суб'єктів державного сектора економіки, підвищення рівня життя населення, задоволення різноманітних суспільних потреб і виконання окремих державних програм та заходів.

У свою чергу необхідно відмітити, що діяльність у сфері культури представляє собою суспільний процес формування та задоволення системи соціально-культурних та духовних потреб, реалізація яких покладена на державу відповідно до пріоритетів державної стратегії розвитку країни.

Зауважимо, що бюджетне фінансування в цілому, і в тому числі сфери культури та мистецтва, має ґрунтуватися на загальних принципах фінансування, характеристика яких подана у табл. 2.

Враховання зазначених принципів бюджетного фінансування має важливе значення як для органів державної та місцевої влади, оскільки передбачає можливість визначення порогового обсягу фінансових ресурсів для забезпечення відповідних суспільних потреб та можливість їх надання лише за фактичні показники їх діяльності, так і

для бюджетних установ, так як сприяє дотриманню виконання бюджетної та платіжної дисципліни, формування умов для залучення додаткових коштів та встановлення належного рівня ефективності використання отриманих коштів.

Таблиця 2 – Характеристика принципів бюджетного фінансування [23, 24]

Принцип	Сутність
Плановості	витрати визначаються виділення бюджетних коштів у межах, встановлених відповідними бюджетами на основі обсягів видатків, затверджених у законі про державний бюджет на плановий рік чи на основі рішень місцевих рад про відповідний бюджет
Безповоротності	виділення бюджетних коштів відповідним розпорядникам та одержувачам у межах затверджених в кошторисах сум, для фінансування економіки, соціально-культурної сфери, соціальний захист населення, управління, оборону тощо і не потребують повернення та прямого відшкодування
Безоплатності	відсутність будь-якої плати за отримання бюджетних коштів
Безстроковості	не зазначаються часові обмеження за період яких можна користуватися коштами бюджету
Цільового спрямування	асигнування з бюджетів плануються, направляються та використовуються на заздалегідь визначені цілі у відповідності до встановлених нормативів
Фінансування в міру виконання планів	кошти виділяються згідно із кількісними та якісними показникам, які зумовлюють обсяги витрат на конкретні цілі або фактичними показниками надання послуг чи виконання робіт
Поєднання різних джерел покриття витрат	бюджетні кошти виділяються з урахуванням власних надходжень та позикових джерел за умови їх ефективного використання

Особливості сутнісної характеристики поняття бюджетного фінансування у сфері забезпечення культурної діяльності можна визначити за допомогою наступних функцій:

- цільової – встановлення необхідного та достатнього обсягу фінансових ресурсів для ефективного функціонування сфери культури та мистецтва в цілому, і безпосередньо мережі закладів культури, у відповідності до визначених цілей і пріоритетних напрямів їх розвитку;

- стимулювальної – створення умов для подальшої фінансової автономії суб'єктів культурної сфери через можливість залучення додаткових джерел державного фінансування їх діяльності;

- нормативної – встановлення науково-обґрунтованих норм культурних витрат на душу населення та нормативів фінансування видатків за окремими статтями витрат;

- регулювальної – регулювання фінансового розподілу між всіма закладами культури різних видів та рівнів, а також окремими культурними проектами; формування системи важелів державної підтримки культурної діяльності через механізм перерозподілу фінансових ресурсів та можливості отримання системи пільг (податкових, кредитних тощо) та заохочень, направлених на стимулювання підприємницької діяльності закладів культури державної та комунальної форми власності;

- соціальної – спрямованої на забезпечення духовного та культурного збагачення населення та розвиток творчого потенціалу суспільства;

- контрольної – забезпечення ефективного розподілу та використання державних фінансових ресурсів, підвищення прозорості в системі розподілу й перерозподілу коштів задля досягнення певних цілей.

Дослідження вітчизняної практики та зарубіжного досвіду бюджетного фінансування сфери культури та

мистецтва дозволило також систематизувати такі види: пряме, додаткове, трансфертне та програмне. При цьому слід відмітити, що пряме бюджетне фінансування передбачає виділення бюджетних асигнувань на основі кошторисів чи відповідних нормативів із бюджетів різних рівнів на забезпечення поточної діяльності закладів культури.

Що стосується додаткового бюджетного фінансування, то воно може бути представлене у вигляді державної фінансової підтримки окремих видів та суб'єктів культурної діяльності (платні послуги, гранти закладам культури, індивідуальні гранти окремим працівникам, податкові пільги, кредитні пільги, державні гарантії).

Трансфертне фінансування – це виділення дотацій та субвенцій для підтримки розвитку сфер культури та мистецтва чи окремих напрямів і видів культурної діяльності з метою усунення фінансових диспропорцій у територіальному та секторальному розрізах. Окрім того до трансфертного фінансування можна віднести цільові трансферти, що надаються для забезпечення реалізації відповідних національних довгострокових проєктів та програм.

Реалізація ж окремих культурних заходів та інших програм може також здійснюватися за рахунок програмного бюджетного фінансування на основі застосування програмно-цільового методу.

Досліджуючи особливості бюджетного фінансування культурної діяльності в Україні, необхідно враховувати, що фінансування базової мережі закладів культури та мистецтва напряму залежить від рівня їх підпорядкування. Так, заклади загальнодержавного рівня для забезпечення поточних потреб одержують бюджетні кошти із державного бюджету, а комунальні заклади культури (місцевий рівень) фінансуються за рахунок асигнувань із місцевих бюджетів.

Систематизація закладів культури та мистецтва залежно від рівня їх підпорядкування представлена на рис. 2.

Оцінка рівня бюджетного фінансування діяльності та розвитку закладів культури та мистецтва здійснюється на основі дослідження динаміки показників складу та структури видатків, що відображаються у розрізі зведеного, державного та місцевих бюджетів у розділі «Духовний та фізичний розвиток» по групі «Культура та мистецтво», відповідно до затвердженої бюджетної класифікації видатків та кредитування бюджету за функціональною ознакою [9].

Рисунок 2 – Базова мережа закладів культури України

Динаміка рівня фінансування сфери культури та

мистецтва за рахунок коштів, що надходять з бюджетів різних рівнів за період 2014–2019 рр. представлена на рис. 3.

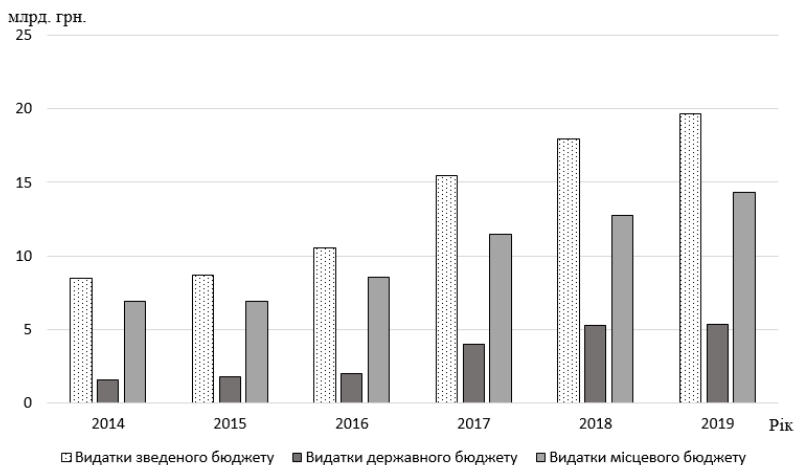

Рисунок 3 – Динаміка бюджетного фінансування сфери культури та мистецтва України за період 2014–2019 рр., млрд. грн. [9]

Як свідчать наведені дані, протягом аналізованого періоду намітилася стійка тенденція до зростання обсягів державного фінансового забезпечення сфери культури та мистецтва України. Так, у 2019 році із Зведеного бюджету України було виділено майже 20 млрд. грн. на утримання мережі закладів культури та мистецтва, що більше ніж у 3 рази перевищує показник 2014 року. Звертає на себе увагу той факт, що тенденції зростання показників є нерівномірними, при цьому найбільше зростання обсягів фінансування сфери культури та мистецтва із Зведеного бюджету відмічалось у 2017 році порівняно з даними 2016 року (+4,9 млрд. грн.).

Також спостерігається зростання видатків на фінансове забезпечення функціонування даної сфери і в розрізі державного та місцевого бюджетів. При цьому,

загальний темп зростання видатків на культуру та мистецтво із Державного бюджету України є невисоким, крім того показник фінансування даної сфери у 2019 році лише на 0,06 млрд. грн. перевищує значення 2018 року та на 3,8 млрд. грн. витрати 2014 року. В загальній структурі видатків зведеного бюджету країни на фінансування потреб закладів культури та мистецтва частка видатків із Державного бюджету в цілому за аналізований період не перевищує 30 %.

Наведені на рис. 3 дані засвідчують, що фінансування сфери культури та мистецтва переважно забезпечується за рахунок видатків місцевих бюджетів і їх частка в загальній структурі коливається від 71 % до 82 %. В 2019 році на фінансування розвитку даної сфери із місцевого бюджету було виділено 14,32 млрд. грн., що 7,38 млрд. грн. перевищує значення 2014 року. При цьому, відмітимо, що скорочення видатків місцевих бюджетів на культуру та мистецтво спостерігалось виключно у 2015 році порівняно з 2014 роком. У наступних періодах за рахунок реалізації основних принципів фінансової децентралізації, розширення бюджетних повноважень місцевих органів влади, відмічається стабільна тенденція до збільшення витрат на даний сегмент. На нашу думку, така ситуація є перш за все наслідком зміни соціальної та тарифної політики, що реалізується в Україні, однак при цьому не забезпечується належний рівень задоволення потреб закладів культури та мистецтва щодо оновлення матеріально-технічної бази, розширення фондів і т.д.

Проте, не дивлячись на загальну тенденцію щодо зростання протягом досліджуваного періоду обсягів фінансового забезпечення діяльності закладів культури та мистецтва, їх частка у загальній структурі видатків в розрізі бюджетів різних рівнів залишається несуттєвою (рис. 4).

Рисунок 4 – Частка видатків на культуру та мистецтво із різних бюджетів у загальних видатках зведеного, державного та місцевих бюджетів за період 2014–2019 рр.

Як засвідчують представлені на рис. 4 дані, частка видатків на фінансування культурної діяльності в загальній структурі видатків Зведеного бюджету України коливається в межах від 1,26 % до 1,62 %. При цьому, найбільшого значення даний показник мав у 2014 році. Протягом аналізованого періоду питома вага витрат на фінансування досліджуваного сегменту скоротилася до рівня 1,43 % станом на кінець 2019 року. Аналогічна тенденція спостерігається і в розрізі структури видатків місцевих бюджетів, так спостерігається зниження рівня витрат на культурну сферу з місцевих бюджетів з 3,08 % у 2014 році до 2,53 % за підсумками 2019 року. У складі видатків державного бюджету питома вага видатків на культуру та мистецтво протягом аналізованого періоду не перевищувала 0,56 %, а на кінець 2019 року із Державного бюджету України на дану сферу було виділено лише 0,49 % загальних

видатків. Отже, фінансування сфери культури та мистецтва в Україні знаходиться на низькому рівні порівняно з європейськими країнами, та підтверджує «залишковий» принцип виділення коштів на культурний розвиток в нашій державі.

Аналізуючи обсяги державної фінансової підтримки в розрізі закладів культури та мистецтва, зазначимо, що найбільша сума фінансових ресурсів виділяється на здійснення поточної діяльності таких закладів як: національні театри, кінематографія, національні бібліотеки; а кошти місцевих бюджетів використовуються переважно на клубні заклади та бібліотеки, музеї і виставки, що і підтверджується структурою видатків на дану сферу.

Динаміка видатків у розрізі видів та типів закладів культури та мистецтва із бюджетів різних рівнів за період 2014-2019 рр. узагальнена в табл. 3.

Таблиця 3 – Видатки бюджетів різних рівнів у розрізі закладів культури та мистецтва за період 2014-2019 рр., млрд. грн. [9]

Показник	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Видатки Зведеного бюджету України на культуру та мистецтво, в т. ч.:	8,48	8,69	10,55	15,43	17,98	19,64
– театри	1,29	1,30	1,45	2,09	2,42	2,70
– художні колективи, концертні і циркові організації	0,71	0,72	0,82	1,23	1,20	1,34
– кінематографія	0,05	0,15	0,28	0,53	1,08	0,58
– бібліотеки, музеї і виставки	3,63	2,84	3,37	4,25	4,77	5,37
– заповідники	0,26	0,28	0,28	0,41	0,52	0,61
– клубні заклади	1,90	2,48	3,15	4,25	4,76	5,32
– інші заходи і заклади	0,65	0,93	1,21	2,66	3,22	3,71

Продовження таблиці 3

Показник	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Видатки Державного бюджету України на культуру та мистецтво, в т. ч.:	1,54	1,80	2,01	3,95	5,26	5,32
– театри	0,53	0,54	0,55	0,91	1,06	1,21
– художні колективи, концертні і циркові організації	0,34	0,33	0,33	0,53	0,59	0,64
– кінематографія	0,03	0,14	0,26	0,51	1,02	0,51
– бібліотеки, музеї і виставки	0,34	0,35	0,38	0,58	0,72	0,82
– заповідники	0,22	0,24	0,23	0,35	0,44	0,51
– інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва	0,07	0,22	0,27	1,07	1,43	1,63
Видатки місцевих бюджетів України на культуру та мистецтво, в т. ч.:	6,94	6,89	8,54	11,48	12,72	14,32
– театри	0,76	0,76	0,90	1,19	1,36	1,49
– художні колективи, концертні і циркові організації	0,36	0,39	0,49	0,70	0,61	0,70
– кінематографія	0,02	0,02	0,02	0,03	0,06	0,07
– бібліотеки, музеї і виставки	3,28	2,49	2,99	3,67	4,06	4,55
– заповідники	0,04	0,04	0,05	0,06	0,08	0,10
– клубні заклади	1,90	2,48	3,15	4,25	4,76	5,32
– інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва	0,58	0,72	0,95	1,59	1,79	2,08

Що стосується обсягів фінансування закладів культури та мистецтва за рахунок коштів Зведеного бюджету України, необхідно відмітити, що найбільша сума асигнувань спрямовується на забезпечення діяльності бібліотек, музеїв і виставок та клубних закладів, що становило у 2019 році 5,37 млрд. грн. та 5,32 млрд. грн. відповідно. Найменше державної фінансової підтримки з Зведеного бюджету України одержують на забезпечення власних потреб заповідники та суб'єкти, які здійснюють діяльність в галузі кінематографії. Така тенденція із фінансуванням за рахунок коштів Зведеного бюджету України є сталою протягом всього аналізованого періоду. При цьому, якщо за весь період дослідження спостерігалось зростання фінансового забезпечення діяльності за всіма типами закладів культури, то в 2019 році порівняно з 2018 роком відмічається скорочення фінансування кінематографії майже в 2 рази, що пояснюється високим рівнем комерціалізації даного спрямування.

Досліджуючи розподіл видатків Державного бюджету України необхідно відмітити, що пріоритетними напрямками є фінансування діяльності театрів та інших заходів і закладів в галузі культури та мистецтва, в той час як на розвиток клубних закладів державні кошти протягом всього періоду аналізу взагалі не виділялися. Враховуючи, що всі клубні заклади знаходяться у комунальній власності, то і обсяг витрат місцевих бюджетів на їх утримання є найбільшим серед мережі суб'єктів культури та мистецтва і в 2019 році становило 5,32 млрд. грн, що на 3,42 млрд. перевищувало значення 2014 року. Найменший обсяг фінансових ресурсів із місцевих бюджетів на розвиток та утримання отримували заповідники та кінематографія.

Аналізуючи структуру видатків бюджетів різних рівнів на фінансування закладів культури, необхідно відмітити, що вона також корелює із розподілом закладів

культури та мистецтва за рівнем підпорядкування (рис. 5).

Рисунок 5 – Структура видатків бюджетів різних рівнів на культуру та мистецтво у розрізі культурних закладів України за 2019 рр., %

Так, у структурі видатків Державного бюджету переважають витрати на фінансування проведення різних культурних заходів (30,56 %), діяльності театрів (22,78 %) й бібліотек, музеїв та виставок (15,43 %). Частка коштів на забезпечення поточних потреб решти закладів культури не перевищує 12 %.

У структурі видатків місцевих бюджетів України у 2019 році найбільша частка державного фінансування припадала на клубні заклади – 37,17 % та бібліотеки, музеї і виставки – 31,8 %. Видатки на проведення культурних заходів становили 14,53 % у загальній структурі видатків місцевих бюджетів на культуру та мистецтво, на утримання театрів частка таких витрат становила 10,42 %, решта типів закладів культури мають незначну питому вагу.

Що стосується структури видатків на культуру та мистецтво Зведеного бюджету України, то відмітимо, що і у

відносному вимірі пріоритетними напрямми виділення бюджетних коштів є бібліотеки, музеї виставки (27,34 %) та клубні заклади (27,09 %)

Оцінюючи достатність фінансового забезпечення культурної сфери України доцільно проаналізувати виконання планових показників виділення бюджетних коштів (рис. 5).

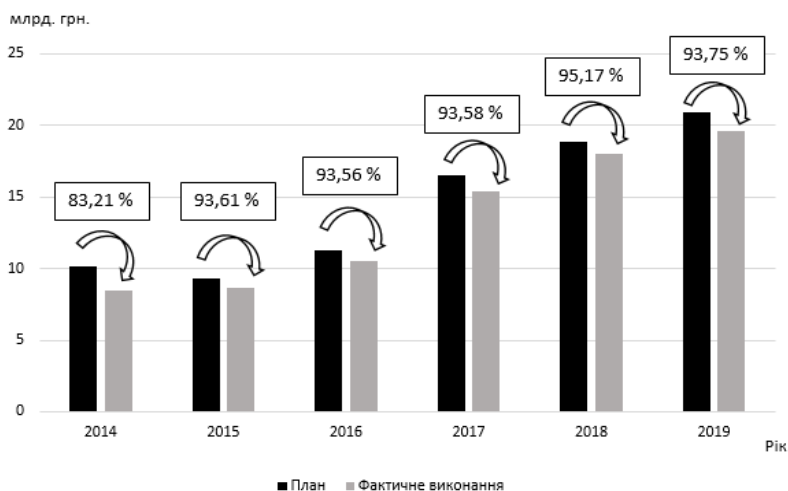

Рисунок 5 – Динаміка виконання планових показників фінансування видатків на культуру та мистецтво Зведеного бюджету України за період 2014–2019 рр.

Як свідчать наведені дані на рис. 5, протягом аналізованого періоду спостерігається стала тенденція щодо невиконання планових показників витрат на культуру та мистецтво Зведеного бюджету України. В середньому протягом аналізованого періоду заклади, які провадять культурну діяльність, недоотримали близько 8 % запланованого фінансування. Найвищий рівень відповідності плановим потребам відмічався у 2018 році,

згідно даних у даному періоду було профінансовано 95,17 % потреб закладів культури та мистецтва. За підсумками 2019 року із зведеного бюджету профінансовано розвиток культурної діяльності на 93,75 % порівняно із запланованими витратами.

Слід враховувати, що у складі видатків Зведеного бюджету країни також виділяються дві групи, а саме видатки загального та спеціального фондів. У складі видатків спеціального фонду обраховуються власні надходження, що отримують заклади культури за надані платні послуги та благодійні чи спонсорські кошти. Аналіз виконання планових потреб фінансового забезпечення сфери культури та мистецтва у розрізі загального та спеціального фондів бюджетів надано в табл. 4.

Таблиця 4 – Динаміка виконання планових показників фінансування видатків на культуру та мистецтво у розрізі загального та спеціального фондів Зведеного бюджету України за період 2014–2019 рр. [9]

Показник	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Загальний фонд видатків:						
– план, млрд. грн.	7,78	8,07	9,04	13,72	16,73	18,59
– фактичне виконання, млрд. грн.	6,79	7,63	8,61	13,08	16,11	17,54
– виконання плану, %	87,24	94,53	95,23	95,31	96,26	94,36
Спеціальний фонд видатків:						
– план, млрд. грн.	2,41	1,22	2,24	2,77	2,16	2,36
– фактичне виконання, млрд. грн.	1,69	1,06	1,94	2,35	1,87	2,10
– виконання плану, %	70,23	87,57	86,84	85,00	86,74	88,94

Наведені дані засвідчують, що фінансові потреби сфери культури та мистецтва не виконувалися протягом аналізованого періоду і в розрізі загального та спеціального фондів бюджету. В цілому за період 2014–2019 рр. рівень виконання плану видатків спеціального фонду бюджету становив 84,22 %, при цьому намітилася стійка тенденція до зростання відповідності фактичних витрат плановим показникам. Що стосується загального фонду Зведеного бюджету, то середній рівень виконання плану становив близько 94 %, і також спостерігається зменшення невідповідності між запланованими та виділеними видатками.

Співвідношення між показниками фінансування і за загального та спеціального фондів бюджету в сфері культури та мистецтва за період 2014–2019 рр. становило в середньому 85,5 % до 14,5 %. Така ситуація пояснюється обмеженими можливостями закладів культури та мистецтва у залученні альтернативних джерел власних фінансових ресурсів.

Під час проведення аналізу бюджетного фінансування сфери культури та мистецтва також необхідно звернути увагу на напрями використання коштів за предметно-цільовою ознакою. Розглянемо структуру видатків Зведеного бюджету України за 2014–2019 роки у розрізі економічної бюджетної класифікації на фінансування розділу «Духовний та фізичний розвиток», в якій відображаються також і видатки на культурну діяльність (табл. 5).

Аналізуючи показники структури видатків за економічною ознакою у сфері духовного та фізичного розвитку, насамперед, слід звернути увагу на переважаючу частку поточних видатків на рівні 87,3 % в середньому за період аналізу. При цьому видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату, поточні трансферти та використання товарів і послуг займали найбільшу питому вагу в структурі видатків Зведеного бюджету України даного

сектору, і за 2014–2019 роки знаходилися в середньому на рівні 38 %; 27 % та 20 % відповідно за даними статтями витрат.

Таблиця 5 – Склад та структура видатків Зведеного бюджету України за укрупненою економічною бюджетною класифікацією за розділом «Духовний та фізичний розвиток» за 2014–2019 рр., % [3, 4]

Показник	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Поточні видатки всього, в т. ч.:	88,3	91,3	85,7	84,5	85,8	87,9
– оплата праці і нарахування на заробітну плату	41,3	37,3	38,0	37,3	37,0	39,1
– використання товарів і послуг	13,4	18,0	22,5	20,0	22,4	22,7
– поточні трансферти	31,8	34,8	19,6	24,7	24,4	24,4
– соціальне забезпечення	1,5	1,0	2,8	2,4	1,9	1,6
– інші поточні видатки	0,3	0,2	2,8	0,1	0,1	0,1
Капітальні видатки всього, в т. ч.:	11,7	8,7	14,3	15,5	14,2	12,1
– придбання основного капіталу	10,9	7,8	12,3	11,4	9,8	9,2
– капітальні трансферти	0,8	0,8	1,9	4,0	4,4	2,4
Всього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

У свою чергу видатки, що носять капітальний характер, мають нечітку тенденцію за аналізований період, однак, починаючи із 2018 року їх частка у загальній сумі видатків консолідованого бюджету країни значно скоротилася і у 2019 році становила 12,1 %. Це відбулося за рахунок зниження коштів на придбання основного капіталу, а саме на здійснення реконструкції та реставрації пам'яток культури та капітальні ремонти приміщень.

Окрім того, варто зауважити, що в умовах децентралізації влади більша кількість клубних закладів та організацій мистецького типу знаходяться у підпорядкуванні

місцевих органів влади або об'єднаних територіальних громад. Так, близько 22 тис. закладів культури припадає на клуби, будинки культури та бібліотеки, які знаходяться на балансі сільських та селищних рад [14].

Тому аналізуючи показники структури видатків у сфері культури та мистецтва за економічною складовою на рівні місцевих бюджетів за 2017–2019 рр., слід відмітити певні особливості: більше половини коштів (51 %) використовуються на оплату праці і нарахування на заробітну плату; 19 % припадає на закупівлю товарів і оплату послуг; 18 % ресурсів витрачається на поточні трансферти, а кошти на капітальні цілі (купівлю основних засобів, капітальний ремонт) становлять лише близько 10 %.

Таким чином, щоб зберегти існуючу мережу закладів культури, підвищити ефективність їх діяльності та забезпечити надання якісних та доступних послуг культурного призначення необхідно не лише збільшувати обсяги фінансування даної сфери, а й переглянути можливі напрямки витрачання фінансових ресурсів у межах кошторисів закладів культури.

Важливим індикатором оцінювання рівня бюджетного фінансування культурної діяльності є співвідношення видатків на культуру та мистецтво до обсягів ВВП України (рис. 6).

Як свідчать наведені на рис. 6 дані частка бюджетного фінансування сфери культури та мистецтва у ВВП країни є досить низькою та засвідчує нерівномірний розподіл державних ресурсів на розвиток культурної діяльності. Відмітимо, що найважчий рівень централізації коштів у даній сфері відмічався у 2014 році та становив 0,54 % у ВВП. Найнижче значення 0,44 % до ВВП відмічалось в періоді 2015–2016 років. При цьому, відмітимо негативну динамку зниження частки витрат на культуру та мистецтво у ВВП країни протягом останніх трьох років.

Фінансування сфери культури та мистецтва на рівні менше 1 % від ВВП за нормативно встановленого значення 8 % свідчить, що розвиток культури та мистецтва не входить до першочергових завдань державної фінансової політики та в складі пріоритетів країни займає останню позицію.

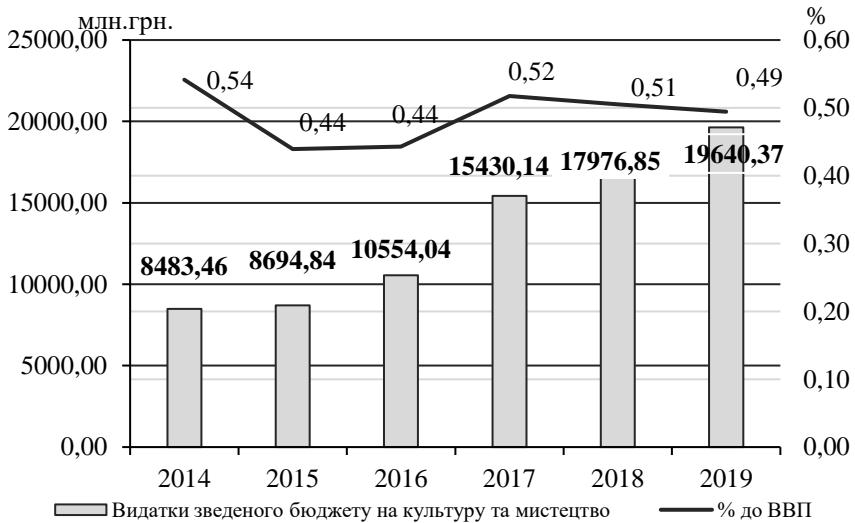

Рисунок 6 – Динаміки частки видатків Зведеного бюджету на культуру та мистецтво у ВВП України за 2014–2019 рр.

Така ситуація у сфері культури та мистецтва України сприяла розробці та прийняттю Концепції реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами від 19.08.2020 р. [21]. В основу даної Концепції покладено необхідність формування інноваційного механізму бюджетного фінансування даної галузі, який спрямований на реалізацію таких пріоритетних завдань:

- створення високоефективних моделей фінансування культурних послуг, які надаються закладами культури державної та комунальної форми власності;

- покращення матеріального стимулювання працівників сфери культури за рахунок удосконалення системи оплати праці;

- запровадження можливостей для розвитку соціокультурної інфраструктури на регіональному та місцевому рівні;

- впровадження проектного підходу у фінансування даної сфери для формування конкурентних секторальних ринків культурних послуг;

- застосування механізму державно-приватного партнерства для реалізації інвестиційних проектів у сфері культури;

- поширення використання інших додаткових інструментів фінансування сфери культури.

Таким чином, духовний розвиток суспільства напряду залежить від стану та ефективності функціонування сфери культури та мистецтва, що впливає на забезпечення відповідного рівня якості життя та добробуту громадян країни та окремих територіальних громад.

Розвиток та реалізація нових і більш дієвих механізмів та форм фінансування сфери культури та мистецтва в Україні дозволить підвищити результативність суб'єктів діяльності у даній сфері, шляхом досягнення оптимального поєднання бюджетних та позабюджетних джерел фінансових ресурсів, розширення можливості співпраці державного та приватного партнерства, та сприятиме покращенню інвестиційної привабливості національної культурної діяльності, покращенню якості надання культурних послуг та залучення широких верств населення до культурного розвитку.

Список використаних джерел

1. Башняк О. С. Фінансове право : [навч. посіб.]. Тернопіль : ПП Шпак В. Б., 2007. 248 с.
2. Берлач А. І. Фінансове право : навч. посіб. Київ. Університет Україна, 2006. 200 с.
3. Бюджет України 2016 : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2017. 316 с. URL: [file:///C:/Users/n.dekhtiar/Downloads/a6d88e3b4e411ca655003eba01eff826%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/n.dekhtiar/Downloads/a6d88e3b4e411ca655003eba01eff826%20(1).pdf)
4. Бюджет України 2019 : стат. зб. Київ : Міністерство фінансів України, 2020. 289 с. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202019%20\(publish\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202019%20(publish).pdf) (дата звернення: 02.12.2020).
5. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів : підр. Київ : НІОС, 2003. 416 с.
7. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України. Київ : Центр учбової літератури, 2004. 544 с.
8. Дем'янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах. Світ фінансів. 2007. Випуск 2 (11). С. 34–48.
9. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт . – URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua>
10. Державні фінанси у транзитивній економіці : навч. посіб. / За заг. ред. д. е. н., проф. М. І. Карліна. К. : Кондор, 2003. 200 с.
11. Дехтяр Н. А., Люта О. В., Пігуль Н. Г. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання : моногр. Суми : Університетська книга, 2011. 182 с.
12. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т 1 / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.

13. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. Львів: Видавництво «Центр Європи», 1997. 576 с.

14. Заклади культури, мистецтва, фізкультури і спорту України у 2017 році / стат. зб. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_zkm_2017.pdf.

15. Костенко Ю. О. Фінансове право України: Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 240 с.

16. Лантух К. О. Підходи та методи фінансування культури та мистецтва: світовий досвід і перспективи для України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). №4. С. 123–130.

17. Монаєнко А. О. Суб'єкти та правові засоби, за допомогою яких здійснюється фінансування освіти та науки. Підприємництво, господарство і право. 2007. №12. С. 103–106.

18. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посіб. 2-ге вид. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.

19. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підр. Київ. : Юрінком Інтер, 2010. 140 с.

20. Про культуру. Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.

21. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 1035. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2020-%D1%80>.

22. Романенко О. Р. Фінанси : підр. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.

23. Степанюк Н. І. Бюджетне фінансування: принципи, форми, методи та шляхи вдосконалення. Фінанси, облік і аудит. 2016. Вип. 1(27). С. 107–118.

24. Фінанси бюджетних установ : навч. посіб. / Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль ; за заг. ред. Н. А. Дехтяр. Суми : Сумський державний університет, 2020. 229 с.

25. Фінансове право України : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін. Київ : Правова єдність, 2010. 395 с.

26. Юрій С. І. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с.

27. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України : навч. посіб. К. : Ніс, 2000. 400 с.